

Exceptions to the Principle of Non-Use of Force in International Law

Ina Raluca TOMESCU

"Constantin Brâncuși" University of Târgu-Jiu

Abstract. *In the UN Charter system, the prohibition of use of force and threat of force was considered one of the essential foundations of the legal construction of the international society, being the result of a constant normative and historical evolution. The general rule prohibiting the use of force in the regulation of relations between states admits two exceptions to this principle, namely self-defence and recourse to force in accordance with the provisions of Chapter VII of the UN Charter.*

Keywords: *non-recourse to force, legality of use of force, UN Charter, self-defence, threat of peace, act of aggression.*

Războiul a fost considerat unul din principalele instrumente de politică externă a statelor. Stadiul actual al relațiilor internaționale, dar și recentele evenimente de pe scena internațională au ridicat serioase semne de întrebare referitoare la întinderea și conținutul pilonilor fundamentali ai ordinii juridice internaționale.

Cele mai importante și mai numeroase întrebări se referă la legalitatea folosirii forței în relațiile dintre state. În mod tradițional, în sistemul Cartei ONU, interzicerea folosirii forței și a amenințării cu forța era considerată unul dintre fundamentele esențiale ale construcției juridice a societății internaționale, fiind rezultatul unei evoluții normative și istorice constante.

Carta ONU, în art. 2 alin. 4, dedicat principiilor care trebuie să guverneze relațiile dintre state, enunță conținutul principiului nerecurgerii la forță sau la amenințarea cu forța în relațiile internaționale în următorii termeni: *“Toți membrii organizației se vor abține, în relațiile lor internaționale, de a recurge la amenințarea cu forța sau la folosirea ei, fie împotriva integrității teritoriale ori independenței politice a vreunui stat, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite”*¹.

Norma generală de prohibire a folosirii forței în reglementarea relațiilor dintre state admite două derogări, menționate în Cartă la Capitolul VII, intitulat „Acțiunea în caz de amenințări împotriva păcii, de încălcări ale păcii și de acte de agresiune”, capitol care reglementează, deopotrivă, și funcțiile și puterile Consiliului de Securitate pentru menținerea păcii și

¹ R. Miga-Beșteliu, *Drept internațional public*, vol II, București, Editura CH Beck, 2008, p. 158.

securității în relațiile internaționale², în cazul în care constată că pacea este amenințată ori violată sau că se găsește în fața unui act de agresiune.

Astfel, dreptul internațional contemporan admite folosirea forței în două cazuri³:

- a) Folosirea forței în baza hotărârii Consiliului de Securitate al ONU;
- b) Exercițarea dreptului de autoapărare individuală sau colectivă împotriva unui atac armat.

Cu toate acestea, complexitatea situațiilor ivite sau care pot apărea în realitățile internaționale face ca stabilirea cazurilor de folosire legitimă a forței conform dreptului internațional public să rămână una din problemele de cea mai mare actualitate în viața internațională, de ea depinzând multe din evoluțiile de pe planetă⁴.

Folosirea forței în baza hotărârii Consiliului de Securitate al ONU se prefigurează ca o sancțiune colectivă împotriva statelor care săvârșesc acte de agresiune, de amenințare sau încălcare a păcii și securității internaționale. Potrivit art. 42 din Carta ONU⁵, Consiliul de Securitate, în cazul unei amenințări contra păcii, al unei violări a păcii sau unui act de agresiune, poate să recurgă, atunci când alte măsuri luate de el nu au dat rezultate, la folosirea forței, cu ajutorul forțelor armate puse la dispoziția lui de către statele membre ale organizației.

Competența acestui organ este reglementată de capitolul VII din Carta ONU, referitor la acțiunile în caz de amenințare contra păcii, încălcări ale păcii sau acte de agresiune. Astfel, articolul 39 din Cartă cuprinde o prevedere cu caracter general, care conferă Consiliului de Securitate competența de a califica o acțiune ca fiind o amenințare contra păcii, o încălcare a păcii sau un act de agresiune.

Spre deosebire de recomandările pe care Consiliul de Securitate le poate face în baza prevederilor capitolului VI din Cartă, care au un caracter

² Flavius Cristian Marcau, Mihaela Andreea Ciorei, “The vision about international security at the beginning of the XXI century”, in *European Scientific Journal*, april 2013 edition vol.9, no.11, 301-311

³ Grigore Geamănu, *Principiile fundamentale ale dreptului internațional contemporan*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1967, p. 241.

⁴ I. Diaconu, *Drept internațional public*, București, Ed. Lumina Lex, 2007, p. 96.

⁵ În cazul în care Consiliul de Securitate va socoti ca măsurile prevăzute în articolul 41 nu ar fi adecvate ori că s-au dovedit a nu fi adecvate, el poate întreprinde, cu forțe aeriene, navale sau terestre, orice acțiune pe care o considera necesară pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale. Aceasta acțiune poate cuprinde demonstratii măsurii de blocada și alte operațiuni executate de forțe aeriene, maritime sau terestre ale Membrilor Națiunilor Unite.

facultativ, recomandările menționate în articolul 39 au un caracter de avertizare⁶, ca și recomandările articolului 40, care se referă la măsuri provizorii pentru a preîntâmpina o agravare a situației. Potrivit acestuia, „Consiliul de Securitate poate ca, înainte de a face recomandări sau a hotărî asupra măsurilor care trebuie luate în conformitate cu Articolul 39, să invite părțile interesate să se conformeze măsurilor provizorii pe care le considera necesare sau de dorit. Asemenea măsuri provizorii nu vor prejudicia întru nimic drepturile, pretențiile sau poziția părților interesate. Consiliul de Securitate va tine seama în modul convenit de neexecutarea acestor măsuri provizorii”.

Principalele probleme care apar în aplicarea textelor menționate sunt legate de întrebarea dacă autorizarea Consiliului de Securitate, în conformitate cu art. 42, trebuie să fie expresă sau poate fi și implicită. Practica statelor în acest sens este exclusiv ulterioară momentului 1990, datorită blocajului intervenit până la acel moment în Consiliul de Securitate⁷.

Primul caz de autorizare expresă a folosirii forței a fost reprezentat de operațiunea Furtună în deșert, ca răspuns față de invadarea Kuwait-ului de către Irak în 1990. Operațiunea a fost considerată un punct de cotitură în dreptul internațional, invazia Kuwait-ului fiind, în opinia secretarului general al ONU, primul caz de la fondarea organizației când unul dintre statele membre a încercat să anexeze în mod complet un alt stat. Datorită acestui fapt, măsurile adoptate constituie expresia practică a modului în care pacea și securitatea ar trebui menținute pe plan internațional⁸.

Atât din interpretarea coroborată a articolelor 39 și 42 din Carta ONU, cât și din practica operațiunii Furtună în deșert, se poate deduce că autorizarea folosirii forței ar parcurge două etape. Prima ar fi reprezentată de calificarea unei situații de către Consiliul de Securitate ca reprezentând o amenințare contra păcii, o încălcare a păcii sau un act de agresiune⁹.

⁶ I. Cloșcă, *Dreptul internațional umanitar la începutul secolului XXI*, București, ARDU, 2003, pp. 88-91.

⁷ I. Gâlea, „Autorizarea Consiliului de Securitate cu privire la folosirea forței”, în *Revista română de drept internațional*, 2 (2006), p. 15.

⁸ Christine Gray, *From Unity to Polarization. International Law and the Use of Force Against Iraq*, EJIL, 1999.

⁹ Prin Rezoluția 660/1990, Consiliul de Securitate a calificat invadarea Kuwait-ului de către Irak ca reprezentând o încălcare a păcii și a cerut Irak-ului încetarea acțiunii.

A doua etapă este reprezentată de autorizarea folosirii forței printr-o rezoluție subsecventă¹⁰.

În unele cazuri, când statele nu au putut obține autorizarea expresă din partea Consiliului de Securitate, au încercat să justifice legalitatea acțiunii lor prin existența unei autorizări implicite din partea Consiliului de Securitate. Deși doctrina este contestată în dreptul internațional, sunt relevante cazurile, în care a fost invocată doctrina autorizării implicite, asupra relațiilor internaționale – justificarea acțiunilor SUA și Marii Britanii în Irak în perioada 1991-2002, pe baza rezoluției nr. 688 adoptată în cadrul Capitolului VI al Cartei, justificarea acțiunii NATO în Kosovo prin rezoluțiile 1160, 1199 și 1203 și justificarea acțiunii SUA și Marii Britanii în Irak în 2003 prin prevederile rezoluției 1441¹¹.

Exercitarea dreptului de autoapărare individuală sau colectivă împotriva unui atac armat. Interzicerea utilizării forței nu exclude dreptul legitim de autoapărare a statelor împotriva agresiunii.

Carta ONU, în articolul 51, a prevăzut următoarele: “Nici o dispoziție din prezenta Carta nu va aduce atingere dreptului inerent de autoapărare individuală sau colectivă în cazul în care se produce un atac armat împotriva unui Membru al Națiunilor Unite, pînă cînd Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale. Măsurile luate de Membri în exercitarea acestui drept de autoapărare vor fi aduse imediat la cunoștința Consiliului de Securitate și nu vor afecta în nici un fel puterea și îndatorirea Consiliului de Securitate, în temeiul prezentei Carte, de a întreprinde oricînd acțiunile pe care le va socoti necesare pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale”.

Recurgerea la forța armată în exercitarea dreptului de autoapărare este considerată a fi un drept legitim, dar care este limitat în timp și condiționat în execuție. Astfel, acest drept nu poate fi invocat decât atunci cînd un stat sau grup de state este supus unui atac armat, iar dreptul de a folosi forța într-un asemenea caz există pînă în momentul în care Consiliul de Securitate ONU a luat măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale¹².

¹⁰ Rezoluția 678/1990 a autorizat “statele care cooperează cu guvernul kuwaitian să adopte toate măsurile necesare pentru a asigura retragerea imediată și necondiționată a trupelor irakiene din Kuwait și pentru a restabili pacea și securitatea în zonă”.

¹¹ I. Gălea, *Folosirea forței în dreptul internațional*, București, Ed. Universul Juridic, 2009, pp. 180-185.

¹² C. G. Balaban, *Securitatea și dreptul internațional – Provocări la început de secol XXI*, București, Ed. CH Beck, 2006, p. 171.

Așadar, în accepțiunea Cartei, aceste derogări dau dreptului de legitimă apărare două sensuri¹³, pentru două cazuri diferite în care o țară poate folosi forța împotriva altei țări: un sens larg, care desemnează rezistența armată față de acțiunile unui stat care, recurgând în mod ilegal la forță, violează normele imperative ale dreptului internațional, sens în care sunt incluse atât măsurile de autoapărare ale statului agresat, cât și acțiunile întreprinse de Națiunile Unite și organizațiile regionale în cazul unei amenințări contra păcii, al unei violări a păcii sau a unui act de agresiune.

În sens restrâns, dreptul de legitimă apărare se referă la dreptul la autoapărare, individuală sau colectivă, reglementat în art. 51. Aceasta este și singura situație legală când statele au dreptul să recurgă la forța armată fără autorizarea prealabilă a Consiliului de Securitate, însă sub controlul acestuia. Acest drept, limitat în timp și condiționat în exercitare, se naște în momentul în care s-a comis agresiunea armată și încetează atunci când Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale. Acest drept se poate exercita numai în trei situații, și anume: în caz de agresiune armată, dacă actul de agresiune armată este anterior măsurilor de autoapărare și dacă actul de agresiune prezintă o anumită gravitate¹⁴.

Practica Curții Internaționale de Justiție a statuat că apărarea trebuie să fie proporțională cu atacul și să fie necesară pentru respingerea agresorului, nefiind permise atacurile preventive îndreptate împotriva unei posibile agresiuni sau amenințări. De asemenea, Curtea Internațională de Justiție a mai arătat că, în cazul autoapărării colective, trebuie să existe o cerere a statului care se consideră victima unui atac armat, precum și o declarație din partea acestuia prin care se prezintă ca obiect al agresiunii. În plus, recurgerea la dreptul la autoapărare rămâne subordonată intervenției Consiliului de Securitate, căruia trebuie să îi fie adusă la cunoștință imediat și care poate să acționeze oricând cum consideră necesar pentru restabilirea păcii și securității internaționale¹⁵.

Necesitatea și proporționalitatea reprezintă condițiile de exercitare a dreptului la legitimă apărare regăsite în dreptul cutumiar, și nu în reglementarea expresă a Cartei ONU.

¹³ I. Cloșcă, I. Suceavă, *Tratat de drept internațional umanitar*, București, Ed. Vis Print, 2000, p. 615.

¹⁴ C. G. Balaban, *Securitatea și dreptul internațional – Provocări la început de secol XXI*, pp. 170-171.

¹⁵ L. M. Trocan, *Drept internațional public*, București, Ed. CH Beck, 2014, p. 109.

Se consideră că necesitatea și proporționalitatea impun ca exercițiul dreptului la legitimă apărare să nu se exercite într-o manieră punitivă¹⁶. Scopul legitimei apărări trebuie să fie stoparea și respingerea atacului armat. Aceasta nu presupune însă perfecta proporționalitate, și anume ca statul victimă să folosească numai același tip de arme sau același număr de forțe ca și statul care comite actul armat, sau să se limiteze la desfășurarea de acțiuni pe teritoriul său¹⁷.

Deci, necesitatea și proporționalitatea reprezintă criteriile cheie ale dreptului la legitimă apărare, care servesc în mod esențial la delimitarea legitimei apărări de represaliile ilegale. În plus, aplicabilitatea necesității și proporționalității se regăsește în cazul tuturor formelor de autoapărare – atât a formelor clasice, cât și a formelor invocate după 11 septembrie 2001 – legitima apărare anticipativă și preventivă.

Autoapărarea anticipativă, care ține mai mult de supraviețuirea unui drept cutumiar anterior Cartei, presupune declanșarea unei riposte față de un atac iminent și inevitabil, cu privire la care nu există dubii că se va produce. Spre deosebire de autoapărarea anticipativă, doctrina autoapărării preventive presupune că nu este nevoie ca atacul să fie iminent, ci este suficient la acesta să fie potențial sau posibil, având în vedere pericolul mult prea mare pe care l-ar presupune iminența acestuia¹⁸.

La cele două situații în care dreptul internațional public admite utilizarea forței se mai adaugă:

- Dreptul popoarelor de a folosi forța armată în cadrul luptei pentru obținerea independenței;
- Dreptul de a utiliza forțe armate multinaționale pentru operațiunile de menținere a păcii, forțe armate ce sunt staționate pe teritoriul altor state, cu acordul acestora, pentru a împiedica declanșarea operațiunilor militare și a contribui la rezolvarea pașnică a unei situații conflictuale¹⁹.

Așadar, dreptul internațional actual permite folosirea forței în exercitarea dreptului popoarelor la autodeterminare. Titularul dreptului la

¹⁶ Flavius Cristian Mărcău, „Undemocratic regimes” in *Annals of the 'Constantin Brâncuși' University of Targu Jiu: Letters and Social Sciences Series*, II (2014), p. 105-110.

¹⁷ Christine Gray, *International Law and the Use of Force*, 2nd edition, Oxford, Oxford University Press, 2004, p. 121.

¹⁸ I. Gâlea, *Folosirea forței în dreptul internațional*, p. 136. Cf. Aynur G. Demiyeva, „Custom in the system of sources of entrepreneurial law of the Russian Federation and international practice (by the example of the Eeu),” în *Astra Salvensis*, V (2017), no. 10, p. 46.

¹⁹ L. M. Trocan, *The evolution of the principle of non-recurrence to force and to threat with force in international relationships*, Conference Proceedings of the 18th International Conference KBO 2012, Sibiu, Nicolae Bălcescu Land Forces Academy Publishing House, 2012, p. 110.

autodeterminare, în conformitate cu art. 1 alin. 3 din Carta ONU, este poporul. În multe cazuri, exercitarea dreptului la autodeterminare, prin folosirea forței, se realizează prin intermediul unei mișcări de eliberare națională.

Totodată, potrivit art. 39 din Carta ONU, atunci când Consiliul de Securitate ONU va constata existența unei amenințări împotriva păcii, a unei încălcări a păcii sau a unui act de agresiune, va face recomandări ori va hotărî măsuri ce măsuri vor fi luate în conformitate cu art. 41 și 42, pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale. În baza acestui temei juridic, ONU desfășoară operațiuni de menținere a păcii²⁰.

Carta ONU constituie, în prezent, temeiul interzicerii recurgerii la forță. În enumerarea din articolul 1, a scopurilor Organizației, figurează, pe primul plan, ca obiectiv al acesteia: *“Să mențină pacea și securitatea internațională și în acest scop să ia măsuri colective eficace pentru prevenirea și înlăturarea amenințărilor împotriva păcii și pentru reprimarea actelor de agresiune sau a altor încălcări ale păcii”*.

Regulile privind interzicerea folosirii forței rămân unul dintre fundamentele dreptului internațional. Este cert însă că anumite evoluții s-au produs cu privire la normele de drept privind folosirea forței după terminarea Războiului Rece și în special după evenimentele din 11 septembrie 2001²¹.

Cele mai grave probleme practice referitoare la aplicarea unor norme de drept internațional în problema folosirii forței – cazurile Kosovo 1999 și Irak 2003 – au determinat reluarea și dezvoltarea unor controverse mai vechi legate existente în legătură cu conținutul principiului interzicerii folosirii forței. Astfel, statele au reluat în cazul Kosovo teoria interpretării stricte a condițiilor rezultate din art.2 alin. 4, precum și teoria autorizării implicite avansate în cazul zonelor de interdicție aeriană din Irak, iar în cazul acțiunii militare din Irak din 2003 au transformat clasică doctrină a autoapărării anticipative într-un concept nou – autoapărarea preventivă - și au avansat o teorie interesantă referitoare la autorizarea implicită a Consiliului de Securitate²².

²⁰ *Ibidem*, p. 845.

²¹ Flavius Cristian Mărcău, Mihaela Andreea Ciorei, “The role of intelligence in the fight against terror,” in *European Scientific Journal*, IX (2013), no. 2, p. 1-11; Sorin Purec, “The postmodern american liberalism between the anthropological and sociological approach”, *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. Edition*, Brno, Masaryk University, 2009,

https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/zvysovani_konkurence/Purec_Sorin.pdf, accesat 12. 05. 2020.

²² I. Gâlea, *Folosirea forței în dreptul internațional*, p. 271.

„Exceptions to the Principle of Non-Use of Force in International Law,” *Astra
Salvensis*, VIII (2020), no. 15, p. 75-81.

“Noile excepții” sunt realități care nu pot fi ignorate și care corespund stadiului actual al configurării sistemului relațiilor de putere dintre state.